

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Luboš Pejzar

**Prorocký fenomén
a ženy ve Starém zákoně**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Pavel Větrovec, Th.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Horním Slavkově dne 6. ledna 2018

Luboš Pejsar

Poděkování

Tímto bych rád věnoval poděkování Mgr. Ing. Pavlovi Větrovcovi Th.D. za podporu při psaní této bakalářské práce a za jeho cenné rady a velikou trpělivost. Zároveň a na posledním místě bych chtěl poděkovat našemu Bohu Otci, Spasiteli Ježíši Kristu a Duchu svatému, protože to On, Bůh jediný, je důvodem, proč tato práce vznikla.

Bibliografická citace

Prorocký fenomén a ženy ve Starém zákoně: bakalářská práce Luboš Pejsar; vedoucí práce: Mgr. Ing. Pavel Větrovec Th.D. – Praha, 2018. 43 s.

Anotace

Bakalářská práce „Prorocký fenomén a ženy ve Starém zákoně“ představuje prorockví jako jev, se svými charakteristikami, které jsou typické pro biblické prostředí. Její tři části jsou popisné. Práce se dívá a popisuje prorocký fenomén tak, jak se jeví ve spisech Starého zákona. Jako kontext je nezbytné v rámci úvodu učinit náhled na prorockví v jeho vývoji v prostředí, které formovalo Izrael. Součástí tohoto úvodu bude i pohled na ženu očima Starého zákona. Jednotlivé prorokyně budou popsány v rámci oddílu, který bude zaměřen na prorokyně v širším smyslu, to znamená takovým způsobem, jak to samotné texty dovolí. Pro srovnání budou uvedeny prorocko-věštecké náboženské systémy v ostatních okolních národech. Pro práci byly vybrány tři ženy: Mirjam, Debóra a Chulda. Poslední část práce bude věnována závěru, který shrne poznatky získané v průběhu práce.

Klíčová slova

prorockví; žena; náboženství; věštba; magie

Abstract

The bachelor thesis "The Prophetic Phenomenon and Women in the Old Testament" represents prophecy as a phenomenon, with its characteristics typical of the biblical environment. Its three parts are descriptive. The work looks and describes the prophetic phenomenon as it appears in the writings of the Old Testament. As a context, it is necessary in the introduction to make a preview of the prophecy in its development in the environment that formed Israel. Part of this introduction will be a look at the woman through the eyes of the Old Testament. Individual prophecies will be described in a section that will focus on the prophecy in the broader sense, that is, in the way that the texts themselves allow. For comparison, prophetic and secular religious systems will be mentioned in the surrounding peoples. Three women were selected for work: Mirjam, Debora and Chulda. The last part of the thesis will be devoted to the conclusion that summarizes the knowledge gained during the work. The passages of the Holy Scripture according to the Ecumenical Edition will be used in the text.

Keywords

prophecy; woman; religion; oracle; magic

Počet znaků: 75432

Obsah

Úvod.....	8
1 Starověký pojem proroctví	9
1.1 Vůle bohů v Egyptě	10
1.2 Řecká mantika	11
1.3 Profétie Předního východu	12
1.4 Hebrejská profétie.....	13
1.5 Exkurz věštba a magie	14
2 Postavení žen ve Starém zákoně.....	20
2.1 Ženy v rodinách	20
2.2 Ženy ve společnosti	21
2.3 Ženy v náboženství Izraele	23
3 Biblické prorokyně	26
3.1 Mirjam	26
3.1.1 Mirjam v Ex 15,20–21.....	27
3.1.2 Mirjam v Nu 12.....	28
3.1.3 Mirjam v textech proroků	29
3.1.4 Shrnutí.....	29
3.2 Debóra.....	29
3.2.1 Obsah proroctví Sd 4–5.....	30
3.2.2 Nesrovnalosti a protiklady textů	30
3.2.3 Proroctví v Sd 5,31	31
3.2.4 Shrnutí.....	31
3.3 Chulda	31
3.3.1 Chulda v 2Kr 22,15–20	32
3.3.2 Shrnutí.....	33
3.4 Čarodějnice z Ěn-dóru	34
3.5 Další proročké tradice	34
3.6 Ženy ve službě bohů v okolních národech	35
4 Závěr	38
Použité zkratky	40
Biblické zkratky	40

Seznam literatury	42
Internetové zdroje	43

Úvod

Starozákonní biblické texty jsou specifické tím, že vyprávějí příběhy jedinců, kterým bylo dáno privilegium komunikovat s Bohem. Tato schopnost nebyla dána jen mužům, ale Bůh si vyhlédl i ženy. Kolik jich ve skutečnosti bylo, není známo, avšak biblické texty uchovávají cenné příběhy tří žen, o kterých se bezpečně dá hovořit, že byly prorokyněmi.

Bakalářská práce si dává za cíl zaměřit pozornost na tyto ženy. Základem, na kterém práce bude postavena, je vymezení obecného pojmu proroctví a dále se práce zaměří na ženy ve starozákonním prostředí.

Na první pohled se může zdát, že budou převažovat části, které nehovoří přímo o biblických prorokyních. Důvodem je, že prorockých textů žen je velmi malé množství. Statě, které budou použity, poslouží jako kontrast k prorockým textům tak, aby bylo zjevnější, jak dalece je uvedený fenomén odlišný od ostatních náboženských prorocko-věšteckých systému okolních národů. Práce bude rozdělena do tří oddílů a závěru.

První oddíl bude zaměřen na obecný pojem proroctví: na jeho charakteristiky, vlastnosti, kořeny, projevy a vývoj.

Ve druhé části, která se bude týkat dalšího vymezení, se práce bude věnovat ženám a jejich postavení v biblickém prostředí. Větší pozornost v této části bude věnována ženám v oblasti náboženství.

Třetí oddíl práce se bude věnovat biblickým prorockým textům. Centrem budou výroky tří prorokyní a to Mirjam, Debóry a Chuldy. V Písmech je možné nalézt další dvě prorokyně, kterými jsou Izajášova žena a Noadja. S těmito prorokyněmi nejsou presentovány žádné prorocké řeči, proto se jimi práce nebude zabývat. Pro srovnání s těmito prorokyněmi bude přiblížena prorocko-věštecká tradice žen v národech, které bezprostředně sousedily s Izraelem, a měly také vliv na formování biblického prorockého fenoménu.

V závěru bude učiněno shrnutí, ke kterému předkládaná bakalářská práce došla.

1 Starověký pojem proroctví

V dějinách člověka se prorocké postavy vyskytovaly v mnoha kulturách světa. Slovo prorok označuje postavu proroka. Titul označoval osobu, která byla nositelem božské zvěsti, tedy jistého zprostředkování vůle Boha či božstva ostatním lidem.

Předpona *pro* určovala několik významů: směřování k někomu jinému, zástupné mluvení i časovou předchůdnost. Kořen slova *femi* označoval běžné a racionální mluvení.¹ Původním významem bylo: „otevřeně vyhlásit, veřejně obeznámit, zvěstovat“. Vlastním významem slova *profétés* bylo „oznamovatel, mluvčí božstev“. Do tohoto spektra charakteristik nepatřily činnosti typu předpovídání. Ale i věstec byl nazýván *profétés*, jako mluvčí božstev. V helenistické době byl výraz používán i pro vysoce postavené kněze v Egyptě. O existenci tohoto pojmu svědčí mnohé nalezené písemné doklady z oblastí kolem Říma, Marseilles, Parary a mnohých dalších lokalit.

Všechny možné aktivity proroků nelze vyčerpát, ale je možné je alespoň zařadit k několika kategoriím: náboženské vůdcovství, předvídaní událostí, věštění, mluvení v extázi, mluva z vnuknutí či na základě meditace nad posvátnými texty, emotivní řeč, či poradenská činnost. Všechny tyto činnosti byly uskutečňovány v rámci náboženství. Proroctví je ryze náboženský fenomén.²

Řecké slovo *profétés*, které použila *Septuaginta* i křesťanská tradice je již specifickým termínem, který označoval konkrétní osoby i činnosti. Dějinně byl spojován s mantikou³, která má velmi starobylé kořeny ze 7. st. př. Kr. Od 5. st. př. Kr. je doloženo používání výrazu *profétés* u básníka Pindara (cca 522 až 443 př. Kr.).⁴

Septuaginta tedy pro překlad hebrejské bible použila pohanské termíny. Konkrétně přeložila verbální formy kořene *n-b-* jako *proféteuó* „prorokovat“ a nomina *náví*, jako *profétés* „prorok“. Vedle těchto slov, která se chápou ve významu jako mluvčí Hospodina, jsou v hebrejské bibli i prorocké postavy které se vyznačují zvláštním druhem inspirace. Jsou jimi vidoucí a vizionáři. *Cházáh* „vidět, mít vize“, je

¹ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok jako obraz Božího syna*. In: Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy sv. VI. Praha: Karolinum 2004. ss. 120-121.

² HOBLÍK, Jiří. *Proroci, jejich slova a svět*. Praha: Vyšehrad 2009. s. 24.

³ Mantika je označení pro věštbu v helénském prostředí. Viz HOBLÍK, J., *Proroci*, ss. 33-38.

⁴ HOBLÍK, Jiří. *Proroci*, s. 33.

Septuagintou přeloženo slovem *horaó*. Pro vize a vizionáře zná Písmo i slovo *blepó* a k tomu participium *blepón* „vidoucí“. V hebrejštině semitský kořen slova נבא *n-b-* znamená volat, ohlašovat, pojmenovat. V akkadském jazyce sloveso *nabû* je ve tvaru pasiva a jeho významem je být pověřen k mluvení. V hebrejštině podstatné slovo *nábí'* je odvozené od aktivního tvaru slovesa a ukazuje na proroka jako na mluvčího.⁵

1.1 Vůle bohů v Egyptě

Pojem *profétai* do Egypta přinesli Řekové. Proroctví ve stejném smyslu jako v oblasti Předního Východu v Egyptě naznali.⁶ Na území Egypta se od počátku praktikovala magie spojená s věštbou.⁷ Ve své historii měla egyptská „profétie“ více podob. Provozovala se v chrámech, kde byla kombinována s věšteckým uměním nebo měla podobu i osobních zpráv určených jednotlivcům.

V prostředí Egypta, které bylo po dlouhou dobu svých dějin uzavřeno vnějším vlivům, byly činnosti zprostředkující spojení s božstvy koncentrovány do chrámů, které někdy tvořily celé komplexy. Mantiku ovládali kněží, kteří se dělili do tří kategorií. Zprávy o nich jsou známé z řecky psaných dekretů ze 3. st. př. Kr. z Kanopu a Memfidy. Byli jimi *velekněží*; *proroci* a *stylité*. Poslední třída byla považována za mysterijní. *Stylité* byli bohům nejbližší, protože se pohybovali uvnitř svatyní. *Proroci* hovořili ve jménu bohů. Bohové většinou promlouvali v průběhu velkých svátků, při nichž se musely symboly pomocí mnohých technik dešifrovat.⁸

Prorocká služba byla pod patronátem panovníků. Proroci jako kněží měli druhé nejvyšší postavení po králi. Vznikaly školy, kde se vyučovaly techniky věštby. Věštilo se za pomoci znalostí posvátných textů. I postavení hvězd bylo zdrojem prorokování. Pro pozdní dobu být prorokem znamenalo být filozofem, ale i mágem.⁹

Neobyčejným pramenem poznání proroctví v Egyptě je spis „Napomenutí Ipuwero“, který je odlišný od mantiky ze sakrálního prostředí a svým obsahem a formou

⁵ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 121

⁶ BIČ, Miloš. *V zemi sfing a pyramid*. Praha: ISE 1993. s. 155.

⁷ BAINES, John. *Náboženství ve starém Egyptě*. Neratovice: Verbum 2009. ss. 175-182.

⁸ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 123.

⁹ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 124.

je blízky hebrejské profétii. Prorokem je individuální osobnost, která stojí nezávisle na chrámu. Text hovoří o sociálním neštěstí a zároveň mluví o šťastné budoucnosti, o spáse.¹⁰

1.2 Řecká mantika

Náboženské dějiny Řecka, které se nachází mimo dějinnou souvislost předhelénistické hebrejské a staroorientální profétie používají především pojmu profétés podobně jako *Septuaginta*. V řeckém světě jsou však paralely a analogie hebrejské formy profétie a to především v mantice. Ta byla reprezentována výrazy *mantis*, *promantis* „věstec“. Měla velmi blízko k magii a byla charakterizována i instrumentálně. To znamená, že božské výroky čerpala z nahodilého aranžování a chování předmětů. Patří sem např. kléromantie (věštba losem); rhabdomantie (věštění pomocí holí či větví); belomantie (věštění pomocí šípů); hydromantie (ponožování předmětů do vody, vlévání barev do vody) a jiné.

Druhou formou byla mantika, která božské poselství odvozovala z různých předpokladů. Východiskem byly například přírodní jevy. Jsou známy praktiky jako aeromantie (výklad větrných proudů a oblak); chiromantie (výklad z ruky); hepatomantie (výklad podle útvarů v játrech obětovaných zvířat). V poslední řadě jde o mantiku, která je prodchnuta intuicí. Ta je chápána jako změněný stav vědomí v bdělosti, mluvíme o vizionářství a o inspiraci prostřednictvím snů – oneiromantie, které byly součástí běžného spánku. Do těchto stavů se dalo uvádět i záměrně přebýváním v posvátných prostorách nebo pomocí drog či srkání obětní krve, tancem, hudbou či postem.¹¹ Mezi tyto věštecké praktiky patřila i filosofie, která byla spíše teoretická. Podle Platóna byla filosofie vyšší mantikou, která byla lepší nežli lidská moudrost, protože byla božským darem, kterým věstec božstvo zpřítomňoval a filosofa zbožšťoval.¹²

¹⁰ ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. Praha: OIKOYMENH 2008. s. 114.

¹¹ HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, ss. 26-27.

¹² MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 123.

1.3 Profétie Předního východu

Prorocký fenomén Předního východu vytváří pozadí hebrejské profétie. Hlavní centrum měla v syrsko-palestinské oblasti.

Mantika v oblasti Mezopotámie hrála po dlouhou dobu ústřední roli. S profétií se setkáváme až v době asyrské. V Mezopotámii se především provozovala instrumentální mantika a hepatomantie i věštění z přírodních jevů nebo chování zvířat při obětování.

Doložený doklad profétie je z oblasti městského státu Mari. V něm byl posledním panovníkem amorejský král z rodu Limovců Zimrí-Lim 1776 až 1762 př. Kr. Božstva sdělovala svá poselství králi, tak se pak zapisovala na hliněné destičky. Texty se zaznamenávaly z praktických důvodů, protože král byl často na válečných výpravách a bylo nutné mu poselství předat. V roce 1936 byl nalezen královský archiv, kde bylo objeveno kolem 50 prorockých textů. Poselství bylo většinou formou krátkých vět.¹³

Proroci byly mluvčími významných božstev: například Dagana, Addua, Išary a Šamaše. Nosili tituly typu *ápilum/ápiltum* – „odpovídatel“ „odpovídatelka“. S nimi působili proroci, kteří se pravděpodobně zabývali sny: *šá'ilum/šá'iltum* – „dotazovatel“ a „dotazovatelka“. Svůj vlastní titul měli i extatici *muchchúm/muchchútum*. Tito proroci pocházeli většinou z chrámového prostředí. Jednalo se o kněze, kteří zajišťovali službu orákula. Jsou doložena i laická proroctví, která přinášeli eunuši nebo ženy. Zimriho manželka královna Šibtu byla známa jako žena, která se dostávala do vytržení.¹⁴

Orákulum se předávalo při oběti nebo hlídce u svatyně, mimořádně při extatickém vizionářském zjevení nebo v inkubačním (z lat. *incubare* „ležet na něčem“) snu.¹⁵

Ze stejného období Zimrí-Lima pochází i akkadsky psaná proroctví z Iščali (místo poblíž pravého přítoku Tigridu) adresovaná králi Ibalpielovi II. (1979 až 1965 př. Kr.), vládci městského státu Ešnunn. Dále na pravém břehu Eufratu (cca 100 kilometrů od Aleppa) ve východo-asyrském Emaru bylo nalezeno 1700 hliněných destiček psaných akkadsky z období 13. a 12. století př. Kr. Ty byly objeveny ne v prostoru královských

¹³ HOBLÍK, Jiří. *Prorok*, ss. 87-90.

¹⁴ HOBLÍK, Jiří. *Prorok*, ss. 88.

¹⁵ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 124.

budov, ale v soukromých domech. Zmiňováni jsou služebníci bohyně Ištaru *lu.mešna-bi-i*. Je použit i výraz pro prorokyně: *munabiātu*, který je součástí rituálního textu.

Další doklad proroctví je u Aramejců, kteří se objevili ve 13. st. př. Kr. v horní Mezopotámii a postupně získali moc v 10. st. př. Kr. v Sýrii. Ti pak v rozmezí 9. a 8. st. př. Kr. stáli proti Izraeli. V severo-syrském Chamátu, který je poblíž Aleppa, se našla Zakírova stéla z doby kolem 9. a 8. st. př. Kr., dokládající dva výrazy pro věštce, z nichž jedním je „vidoucí“. Přibližně z téže doby je i nápis z Tell dér 'Allá o Bileámovi, „vidoucím bohy“.

Jsou známé i doklady profétie z novo-asyrského období. Tyto texty se týkaly dvou významných osobností: Asarhaddona (681 až 669 př. Kr.) a Aššurbanipala (669 až 627 př. Kr.). V ninivském královském archivu bylo uchováno 28 prorockých textů. Jejich mluvčí nejsou známi, ale byli současníky klasické hebrejské profétie.¹⁶

1.4 Hebrejská profétie

Hebrejská profétie se obecně dá rozdělit do dvou období: doba předklasická, která je reprezentována dějinnou narací v Tóře a u předních proroků a doba klasických proroků, která je nám známa v podobě výroků v prorockých knihách.¹⁷ Na základě dobového kontextu se soudí, že obraz profétie, tak jak jej přibližují texty Starého zákona, je podmíněn sociální a vojenskou krizí 8. až 6. století př. Kr. propojený s extatickou praxí ve velkých městech a s radikálním pojetím boje Hospodinova.¹⁸

Hebrejštiny užila pro proroky dvě základní označení a jeden „výsostný titul“. Tato označení upřednostnila před všemi kategoriemi mantiky. Obecným titulem v náboženské úloze byl *návi'*, „prorok“, a méně užívaný *chózé* (popř. *ro*) „vidoucí“. Slovní spojení *'iš 'elóhím* „boží muž“ je spíše lidovým čestným titulem pro člověka obdařeného nadpřirozenou nebezpečnou mocí.¹⁹

Termín *návi'*, je velmi starobylým a předchází počátky hebrejské profétie. Hebrejské slovní formy jsou navíc použity ve dvou odvozených kmenech od kořene *n-b-'*: *nibba'*

¹⁶ HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, ss. 83-102.

¹⁷ HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, s. 111.

¹⁸ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 125.

¹⁹ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 125; HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, s. 256.

(1S 10,11), který poukazuje na reciprocitu a vyjadřuje „prorokovat, prorocky mluvit, předávat prorocké sdělení“ a *hitnabbe'*, (1S 18,10-11), které ukazuje na počínání si jako prorok. *Hitnabbe'* má v sobě i význam extatický.²⁰ Prvotně tento pojem patřil ke kultické profétii do jejichž okruhu se řadila i skupinová extatická profétie.²¹

Vedle *návi'* zná hebrejšтина i označení pro „vidoucího“ nebo „prorockého vizionáře“. Slovo je odvozené od slovesa *cházáh* jako jeho participium *chózé*. Výraz je převzatý z aramejštiny a označoval jak přirozené tak mimořádné vidění. Na vizionářství si zakládá spíše svobodná profétie a *nāvi'im* jsou spojování s kultickou profétii. Ale v zásadě se jako vidoucí dá označit každý prorok.

Titul „Boží muž“ se vykytuje pouze v maskulinní formě. Žádná žena v této podobě označená není. Jsou jím označeni především předklasičtí proroci jako Samuel (1S 9, 6 - 10); Eliáš (1Kr 17, 18.24); Eliša (2Kr 4) a další. Význam titulu je „boží zástupce; reprezentant boží moci“. Jejich činnost byla doprovázena i podivuhodnými činy a symbolickým jednáním.²²

1.5 Exkurz věštba a magie

I když je mantika a magie v Písmu zavrhována a má být podle všech kodexů (Lv 19; Dt 18; Ex 23) trestána smrtí, dočítáme se, že tyto techniky byly hojně používané samotnými proroky. Důvody k takovému vyhraněnému postoji jsou pro pochopení biblického proctví zásadní. Zatímco proroci zvěstují svobodnou Boží vůli, magie se snaží Bohem manipulovat, což je v případě Hospodina obzvlášť zavrženíhodné. Na druhé straně je množství Zákonem předepsaných praktik, které věšteckou praxi připomínají, nesmějí však mít manipulativní, ale spíše poznávací charakter ze strany člověka, který je praktikuje. Tím pádem jakékoliv používání předmětů a zařikávání, okuřování a další jiné kultické počínání nese v sobě, viděno z vnějšku, kus magie. Klasickým příkladem jsou postavy Eliáše a Eliši, které spíše než rysy proroků, nesou rysy divotvůrců.²³ Ve skutečnosti tito Boží mužové jednali na základě pověření

²⁰ HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, s. 257.

²¹ WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den*. Praha: Kalich 1972. ss. 139-142.

²² WESTERMANN, Claus. *Tisíc let*, s. 140.

²³ HKOBLÍK, Jiří. *Prorok*, s. 118.

Hospodina, ne jako mágové, ale jako proroci Boží spásy.²⁴ Totéž platí o věštbě. V Písmu se dočteme, že se mantika používala spolu s prorokováním. Muž Boží proti Jarobeámovi používá věštbu, ze které ohlašuje zničení oltáře a rozsypaní obětního popele (srov. 1Kr 13, 3).

Počátky tohoto *umění* jsou pro nás v nedohlednu. Jsou patrné ve všech starobylých civilizacích světa. V oblasti Předního východu je věštba a magie doložena z písemných pramenů mezopotamské civilizace. Texty byly psány akkadsky a jsou datovány do období po vládě Chammurapiho až do časů seleukovských vládců. Tyto texty se těšily tak vysoké oblibě a vážnosti, že byly opisovány. Texty se našly v Súsách, hlavním městě Elamu, v Nuzi, Chatuši, hlavním městě Chetitů, i v Chasóru, na území Sýrie, i v Palestině. Opisovali je místní písaři znalí mezopotamského písma, i jazyků a překládali je do jiných jazyků. Po zániku mezopotamské civilizace a její řeči i písma nebylo zabráněno tomuto umění v jeho šíření do Palestiny, Egypta a odtud dále do Evropy.²⁵

Oba prvky, jak magie, tak věštba, byly vždy spojeny s vírou v určité působení nadpřirozených sil. Věštba spíše sloužila k odhalování budoucnosti a potvrzování božské vůle, kdežto magie byla nástrojem, který navracel rozvrácený řád, který se projevoval chaosem na všech úrovních, do stavu původního řádů.²⁶ Oba dva způsoby jsou spíše propojené. Leo Oppenheim k tomu dodává: „Věštění v zásadě představuje způsob komunikace s nadpřirozenými silami, o nichž se předpokládá, že utvářejí dějiny jednotlivce i celé skupiny. Musí tu být rovněž přítomna víra, že tyto síly jsou schopny a čas od času i ochotny sdělit své záměry a že mají zájem na blahu jednotlivce a skupiny. Jinými slovy, jestliže dojde k předpovědi o hrozbě působení zla, může být zlo odvráceno s pomocí vhodných prostředků.“²⁷

Obecně lze u věštění a magie rozlišit dva způsoby působení božských sil. Na jedné straně božstva odpovídala jednoduchou formou potvrzení ano či ne a v druhém případě člověk našel prostor, který byl oboustranně akceptován, ve kterém božstvo sdělovalo

²⁴ MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok*, s. 127.

²⁵ OPPENHEIM, A. Leo. *Starověká Mezopotámie*. Praha: Academia 2001. s. 157.

²⁶ BAINES, James., *Náboženství*, s. 176.

²⁷ Opt. cit. BAINES, James, *Náboženství*, s. 159.

svůj úmysl nebo přímo zasahovalo do přirozeného řádu. Jednalo se například o metání losu, lití oleje do vody, spalování nějaké kouřící substance v kadidelnici. Božstvo pak ovlivňovalo výsledek losu, působilo na šíření oleje po hladině vody a dávalo tvar kouři. V těchto jevech byla identifikována komunikace božstev. Pouze první z těchto technik, neměla kultovní uznání. Z dochovaných dokumentů ze starobabylonského období se zachovaly záznamy o používání losu při určování dědického podílu z otcovského majetku synům. Teprve až později se los používal v chrámech při rozdělování příjmů úředníkům svatyně. V Asýrii se používaly hliněné kostky, aby se vybral úředník, jehož jménem měl být nazván nový rok. Oproti ostatním technikám, metání losu nebylo zaznamenáno v příručkách, či manuálech pro věštění. Jediná výjimka je doložena z textu z Aššuru, který hovoří o používání dvou kamenných losů, které měly zřejmě poskytnout kladnou nebo zápornou odpověď.

Ve velké oblibě v oblasti Malé Asie, Asýrie, Sýrie a Palestiny lze přičíst používání ptáků pro věštbu. Věštec, který se zabýval touto technikou, se nazýval *dágil issúri* „Pozorovatel ptáků“. Jsou doloženi z Asýrie a jejich původ je z Egypta a spolu s domácími věstci byli pravděpodobně válečnými zajatci. Tyto techniky byly doménou západu, východ preferoval zkoumání vnitřností obětované zvěře, *extispicium*. Již Sumerové konali *extispicium* za účelem výběru velekněze.

Extispicium představovalo jeden z několika způsobů, kdy zvířata sloužila jako médium pro komunikaci člověka s bohy. Součástí této techniky bylo pozorování zvířat, která byla znetvořená, což se týkalo i pozorování čerstvě narozených mláďat, která mohla být vývojově poškozená či zaznamenávání jejich chování za obvyklých nebo zvláštních situací. V Mezopotámii bylo pokládáno narození znetvořeného zvířete, ale i lidského tvora, za událost, která zvěstovala příchod zla. Sbírký věšteg tohoto charakteru se našly v Chattuši, v Ugaritu, Aššuru, Ninive, a v oblasti jižní Babylonie. Tyto sbírky se nazývaly podle incipitu *Šumma izbu* „Jestliže čerstvě porozené zvíře...“ nebo také „Jestliže je žena těhotná a její dítě křičí...“. K věštbám se používala různá zvířata: ovce, klisny, prasnice, feny, kozy a krávy. Jako protiváha sloužily různé magické rituály, aby bylo zlo odvráceno.

Při lití oleje do vody v míse, kterou věštec *báru* držel na klíně, se chtěla zjistit vůle bohů s ohledem na celou zemi nebo jednotlivce. Pohyb oleje na hladině vody zvěstoval blahobyt nebo válku a povstání. Jednotlivé osobě mohl zvěstovat narození potomka,

úspěch v podnikání, znovunabytí zdraví či získání správné nevěsty nebo naopak. I tento druh věštění spolu s věštěním z kouře se později přestal používat.²⁸

V magii božstvo působilo na přírodní jevy, jako byly: vítr, hromy a blesky, pohyby hvězd nebo ovlivňovalo chování či vnější nebo vnitřní vzhled zvířat a dokonce i lidských bytostí. Magie byla hojně používána v lékařství. Z Egypta se dochovaly texty zaklínadel proti hadímu uštknutí. Na druhou stranu sloužila i k prokletí a přivolání božské odplaty. V nekrálovských hrobkách byly nalezeny zaklínací texty proti krokodýlům, kteří spolu s hady a škorpióny byli hlavními symboly svéhlavosti i morální a božské odplaty, která mohla vzejít ze sporu se silami zásvětí nebo ze zatracení božstvem. Tato stvoření byla jmenována i v hrozbách proti narušitelům hrobek. Byly nalezeny i celé seznamy jmen v hrobech, které byly ukládány spolu s figurínami nepřátel.²⁹

U Babylóňanů byly lidé opatrní před osobami, které mohli člověka magicky uhranout jen pohledem, kterým přivodily neštěstí, nemoci, zkázu celých rodin, čeledi i dobytku. Rovněž plivnutí nebo dotek těchto osob mohl mít zlé následky. Chtěl-li někdo ublížit svému sousedovi, stačilo začarovat hliněnou sošku člověka a vložit jí do ruky část majetku nebo třeba vlas proklínané osoby. Tímto způsobem se přivolávala nemoc nebo neštěstí. Jelikož tyto praktiky narušovaly poklidné společenské soužití, už Chammurapi vložil do svého zákoníku opatření, v němž je za kouzla všeho druhu stanoven přísný trest: „jestliže někdo nařkl druhého z čarodějnictví, ale nedokázal mu je, odebere se obviněný k řece a skočí do ní. Pokud ho řeka pohltí, smí si žalobce vzít jeho dům. Pakliže ale řeka nařčeného očistila a on z ní vyplaval bez úhony, ponechá si obviněný dům svého udavače, který bude zabit.“³⁰

Magie sloužila i k pomoci v milostných záležitostech a na kouzelníka se obracely jak muži, tak ženy, kteří chtěli získat lásku svých vytoužených. Žadatele pak čekal složitý postup. Tomu, kdo hledal pomoc, se předepisovaly různé procedury: „Pokud ona žena nechce k tobě přijít, vezmi mouku a hod' ji Eovi, svému králi, do řeky. Seber hlínu z obou břehů – z tohoto i protějšího - , uhněť z ní sošku své vyvolené a její jméno vyryj

²⁸ BAINES, James. *Náboženství*, ss. 160-162.

²⁹ BAINES, James. *Náboženství*, ss. 176-177.

³⁰ KLENGEL-BRANDT, Evelin. *Starověký Babylón*. Praha: Vyšehrad 1983. s. 86.

sošce do levého boku. Před Šamašem odříkej zaklínadlo *Krásná žena*, pak sošku zakopej před hlavní bránou, před bránou západní. Kdokoliv ráno, v poledne či večer přijde, musí ji překročit. Zařikávadlo *Krásná žena* zopakuj třikrát a až tě pak tvá vyvolená navštíví, svolí, abys ji miloval.³¹ Vedle těchto snadno snesitelných technik existovaly i takové, které byly poněkud podivné. Byly spojené s obnovou mužské síly. Patřily k nim různé byliny, určité části ptačích těl, býčí sliny smíchané s pivem nebo olejem. Pokud se kněžím nepodařilo původce problému, nemoci či slabosti vyhnat, obraceli se mágové na demony a nadpřirozené mocnosti a vzývali je modlitbami.

Lidé se k těmto praktikám utíkali většinou v případě, když běžné prostředky byly neúčinné, jak tomu bylo například v případě léčení četrných nemocí nebo následků uštknutí hadem. Magie sloužila i jako individuální médium pro komunikaci s mrtvými. Pravděpodobně se ve společnosti používala denně a to zejména nošením různých amuletů a magických předmětů. Jako každodenní součást života měla ochranný a preventivní smysl. Závisela na kombinaci zařikávání, rituálů a předpisů.³²

Z biblického prostředí je možné uvést dvě zástupkyně magicko-věšteckých technik. Jejich působení však nebylo vnímáno pozitivně. Byly jimi vyvolávající duchů z Endóru, o které bude ještě řeč, která Saulovi vyvolala zesnulého Samuela (srov. 1S 28, 3-25) a čarující Jezábel (srov. 2Kr 9, 22).

V oblasti Předního východu byla pěstována i démonologie. Podle Babyloňanů démoni zasahovali do jakékoliv životní oblasti. Jedinými povolányými, kteří uměli zažehnat zlé působení démonů, byli kněží zařikávači. Ale i oni se v těchto případech obraceli na božstva. Za nejlepšího pomocníka byl považován moudrý bůh *Ea*, který byl vševědoucí. Svého syna Marduka zasvětil do umění zařikávat. Podle legend se sám Marduk obracel na svého otce *Ea*, ten mu však odpověděl: „*Synu můj, co ti mohu ještě říci, když všechno víš?*“ Otec mu pak přeci jen radu dal, a Marduk ji svěřil modlitebníkovi.

Jako nejúčinnější prostředek se používalo zařikávání. Babyloňané si zlé duchy obvykle znázorňovali jako pololidské, polozvířecí bytosti s podivnými obličejí. Za účinnou ochranu platila soška zuřivého démona. Používaly se jako amulety nebo jako

³¹ KLENGEL-BRANDT, Evelin. *Starověký*, s. 89.

³² KLENGEL-BRANDT, Evelin. *Starověký*, s. 178.

instrument při zařikávání. Například démonka Lamaštu měla podobu ženy s odhalenými prsy, z nichž sál vepř a pes. Obě zvířata byla u Babylóňanů považována za nečistá a toulavá. Bohyně měla místo nohou pařáty dravého ptáka a hlava připomínala šklebícího se lva. Většinou stála nebo klečela na oslu. V rukou měla tradiční ženské symboly, kterými byly hřeben a vřeten. Její podobu vyrytou do kamene nosily ženy pověšenou kolem krku jako amulet. Hliněné sošky této démonické bohyně sloužily jako ochranné prvky, protože se věřilo, že sošky jsou plné moci. Podobný zjev měl démon bouře *Pazuzu*. Pazuzu měl téměř lidské tělo s rukama, ze kterých rostly dračí spáry. Místo nohou měl lví hlavu s vypoulenýma očima. Na zádech měl roztažená křídla, což bylo symbolem bouře.

Kněží měli v tomto démonickém světě funkci zařikávačů, kteří osvobozovali soškami démonů věřící od zlých duchů, kteří je posedli. Ve své práci byli opravdovými odborníky. Jejich znalosti se zakládaly na důkladných studiích. Existoval nespočet učebnicových textů, které se tradovaly z druhého tisíciletí. Byly většinou uchovávané v chrámech.³³ Podobné výukové texty se používaly při zdokonalování techniky *extispicia*³⁴. K těmto účelům se vyhotovovaly hliněné modely jater. Omina – zapsané věštby – se přímo nazývaly „jaterní omina“. Modely jater byly nalezeny na mnoha místech: v Babylónu, mnohem častěji však z Mari a Malé Asie. Byly nalezeny i v Izraeli, v Chasóru.³⁵

³³ BRANDT-KLINGE, Evelin. *Starověký*, s. 87.

³⁴ Hepatoskopie – zkoumání jater – byla součástí extispicia. Sama tato technika znamenala „zkoumání všech vnitřností“. Hepatoskopie byla mnohem starší technikou. K historii pojmů viz OPPENHEIM, A. Leo., *Starověká*, s. 163.

³⁵ OPPENHEIM, A. Leo. *Starověká*, s. 163.

2 Postavení žen ve Starém zákoně

Ženská prorocká činnost byla čistě náboženskou záležitostí. V kultu Hospodina měly ženy své vyhrazené místo, které se v průběhu dějin izraelského národa proměňovalo. Tyto proměny se netýkaly pouze náboženství, ale i běžného života. Také v běžném životě měly izraelské ženy své typické role, které jim byly svěřeny. Ty odpovídaly tomu, v jakém postavení byly. Své specifické role měly v rodině jako manželky, matky a paní domu. Na vyšší společenské rovině byly ženy královnami. Na nejnižší rovině byly ženy otrokyněmi v rukách pánů, či osamělými vdovami. Tato část práce si bude blíže všimnat výše nastíněných kategorií a následně volně přejde k biblickým prorokyním.

2.1 Ženy v rodinách

V jednotlivých rodinách měly ženy podstatné a nenahraditelné místo. Rodiny byly patriarchální a vícegenerační. V domácnostech žilo pospolu několik pokolení. Zde ženy mohly naplňovat své výjimečné schopnosti. Zastávaly širokou škálu činností, které byly i značně fyzicky náročné jako například donáška vody, práce na polích, mletí obilí, příprava pokrmů či pasení domácí zvěře a další mnohé náročné činnosti.³⁶ V domácích podmínkách však byly ženy „paními domu“. Z náboženského hlediska se od žen očekávalo, že budou vyvíjet tlak na své muže a syny, aby se vyučovali v Tóře.

V tradici se vytvářela různá přísloví o ženách, ve kterých se upozorňovalo na ženské přednosti: „Žena přede, i když spí.“ „Husa má při chůzi hlavu skloněnou, ale očima slídí okolo.“³⁷

Židovská biblická tradice si velmi cenila u žen statečnosti a moudrosti. Statečná žena je cennější nežli nejkrásnější šperky (Př 31,10). Ona je ta, která jako první v domě se probouzí, aby zabezpečila chod domácnosti (Př 31,13–15). Přes všechnu námahu, kterou musí vynaložit, má srdce připravené pro ubožáky (Př 31,20). Je velkou obchodnicí a zabezpečuje finanční prostředky (Př 31,24), a mužova čest je z velké části zásluhou zbožné ženy (Př 31,23).

³⁶ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum 2010. ss. 151-162.

³⁷ COHEN, Abraham. *Talmud pro každého*. Praha: Sefer 2006. s. 206.

V oblasti rodiny a potomstva hrálo mateřství zásadní úlohu. Pro izraelské ženy mateřství nebylo pouze a jen biologickou daností a naplněním poslání ženy, ale bylo i náboženským přikázáním (Gn 1,28). Proti němu stála jako prokletí, neplodnost. Nemít děti se podobalo smrti: „*Bezdětný člověk je považován za mrtvého, neboť takový člověk nesplnil svou hlavní povinnost a jeho jméno zanikne spolu s ním.*“³⁸

Oproti jiným národům nebyla neplodnost vnímána jako působení démonů, tak jak tomu bylo v Mezopotámii. Mezopotamská démonická bohyně *Lamaštum* vedle toho, že působila na plodnost, ohrožovala i novorozeňata. Sesílala na ně horečku a usmrcovala je. Jedinou pomocí bylo zaříkávání a nošení amuletů.³⁹

Biblické texty hovoří spíše o Bohu, který má kontrolu nad plodností. Hospodin sám odstraňuje neplodnost a působí, že ženy otěhotní. V tomto smyslu svědčí příběhy knihy Genesis, kde zázračně otěhotní Sára, která je již dosti stará, aby byla matkou (Gn 18, 11). Přesto otěhotní a porodí syna (Gn 21, 1–2).

Další biblické texty hovoří o mateřství, které je podílem na Božím bytí. Tajemně se zdůrazňuje ženský prvek v Bohu. Prorok Izajáš pomocí podobenství o matce a dítěti hovoří o Boží starostlivosti, když říká: „*Hospodin mě opustil, Panovník na mě zapomenul.*“ „*Cožpak může zapomenout žena na své pacholátko, neslitovat se nad synem vlastního života?*“ (Iz 49,14–15).

Podle rabínů má člověk podíl na Bohu a jeho přítomnosti ve stvoření prostřednictvím manželství. Bůh přebývá v rodině: „*Jsou-li toho muž a žena hodni, přebývá Šechina⁴⁰ s nimi; nejsou-li toho hodni, stráví je oheň.*“ (Kid. 2b)

2.2 Ženy ve společnosti

Patriarchální uspořádání společnosti nebylo výsadou Izraele, ale bylo normální součástí společenského systému celého území „Úrodného půlměsíce“.⁴¹ Tyto tradice byly zákonem jak podporovány tak relativizovány. Na jedné straně byly ženy

³⁸ COHEN, Abraham. Talmud, s. 216.

³⁹ BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských*. Praha: Vyšehrad 1990. s. 216.

⁴⁰ Hebrejský pojem *Šechina* je výraz pro Boží jméno s významem přebývání ve stvoření. Srov. KÜNG, Hans. *Židovství*. Brno: Barrister & Principal, 2016. s. 89.

⁴¹ BIČ, Miloš. *Při řekách*, s. 214.

považovány ve společnosti jako cosi, co připomíná majetek, se kterým se dalo nakládat podle uvážení. Dívky (i chlapci) mohly být prodány do otroctví.

Na druhou stranu se ženy těšily vysoké vážnosti a úcty. Jedna celá kniha Starého zákona je, dle některých odborníků, sepsána ženou. V tomto směru o knize Píseň písní hovoří Rolf Rendtorff.⁴²

Společenské postavení žen procházelo proměnou. Ženská podřízenost se postupně uvolňovala i s rozvojem hospodářství. U žen docházelo k určité emancipaci. Vskutku výmluvně o tom hovoří texty knihy Přísloví (Př 31,10–31), kde žena podniká a obchoduje: „*Vyhledne si pole a dostane ho, z ovoce svých rukou vysadí vinici. Svá bedra přepásává silou, posiluje své paže. Zakouší, že má dobrý zisk, v noci její lampa nehasne.*“ (Př 31,15–18)

Ve vysokých královských kruzích se ženy těšily výjimečné úctě. V jejich rukách byla i značná moc. Vlivné ženy byly schopné vnášet do Izraele zakázané náboženské prvky a na jejich příkaz se i popravovalo: královna Jezábel, dcera sidónského krále Etbaala, kterou si vzal izraelský král Achab. Svatopisci tento sňatek hodnotí vůči Bohu urážlivě: „*Dopouštěl se toho, co je zlé v Hospodinových očích, více než všichni, kdo byli před ním.*“ (1K 16,29–33). Královna pak nechala povraždit Hospodinovy proroky. (1Kr 18,4).

V opačném hodnocení stojí královna Ester. Svým původem byla Izraelitka. Kniha, která je podle ní nazvána vypráví příběh, kde Ester zachránila Izraelce před vyvražděním. Podstatnou úlohu u těchto žen hrál jejich původ.

Významným a ctěným postem byly i „královny-matky“. Na rozdíl od královských manželek jim připadala zvláštní úcta od jejich synů. Nosily titul „Velká paní“. Tak byla nazývána například Atalja, dcera Jezábel (2Kr 11,1n), či Betsabé, matka krále Ásy (2Kr, 15,16).⁴³

⁴²Rendtorff píše: „...uvedení Šalomouna jako autora (1,1) staví Píseň do souvislostí mudroslovné literatury, která se odvozovala celá od Šalomouna. Nalik se tím má změnit intence milostných písní, není však dost patrné. Reflektující závěrečné věty v 8,6n dovolují poznat mudroslovím poznamenané generalizování výpovědí o lásce. Je nápadné, že v Písni iniciativa vychází od ženy, což kontrastuje s patriarchální strukturou izraelské společnosti.“ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny*. Praha: Vyšehrad 2015. s. 325.

⁴³ DUFOUR, X, Léon. *Slovník biblické teologie*. 2. vydání, Velehrad: Academia, 2003. s. 216

Židovské feministicky si všímají vedle velikých biblických žen, i těch nepatrných. Veliké úcty si podle nich zaslouží i takové postavy, jako jsou porodní báby Šifra a Pua, které přiváděly Izrael na svět v Egyptě (srov Ex 1, 15–21). Významná židovská feministická biblistka Lynn Gottlieb říká: „Můžeme předpokládat, že zde byly i jiné porodní báby. Šifra a Pua stály v jejich čele. Pua, (žena zdvižené ruky), a Šifra, (žena rohu svobody), jsou pouze dvěma porodními bábami, které byly v historii zviditelněny. Byly vůdkyněmi, a tak sloužily jako vzorové modely pro celou komunitu.“⁴⁴

V neposlední řadě Písmo vypráví příběhy žen, které se vyznačovaly rozhodností, nebojácností a velkou zbožností. Byly jimi prorokyně Mirjam, sestra Mojžíšova v momentu vyjití z Egypta (Ex 15, 20), nebo charismatická soudkyně Debóra v období usazování Izraele v Kenaánu (Sd 4–5).

2.3 Ženy v náboženství Izraele

Ve srovnání s okolními národy bylo postavení žen na poli náboženství a kultu Hospodina velmi skromné a dalo by se říci i nežádoucí, ale později došlo k určitému uvolnění norem.

Na rozdíl od žen bylo mužům přikázáno, aby se třikrát denně modlili a zároveň aby vyslovili tři požehnání k Hospodinu: „že mě učinil izraelitou, že mě neučinil ženou, a že mě neučinil nevzdělanec.“ (Men. 43b) Vysvětlení tohoto „předpisu“ s ohledem na ženy je pozoruhodné: „Výrok není nic jiného než vyjádřením vděčnosti za privilegium, jímž je povinnost naplňovat příkazy Tóry. Zde byla zodpovědnost větší nežli zodpovědnost ženy, neboť ta byla se zřetelem ke svým domácím povinnostem zproštěna celé jedné kategorie náboženských povinností. Zákonné rozhodnutí zní: „Ženy jsou zproštěny příkázání Konej, jejichž dodržování závisí na určitém čase.“ (Kid. I, 7)⁴⁵ Co se však dá vyčíst z takovýchto zpráv je, že nebyla zohledněna lidská touha žen po službě Bohu, která je v textech Písma nepřehlédnutelná.

Historicky je vyloučení žen z liturgie pravděpodobně spojen i s jejich členstvím v pohanských kultech plodnosti. Izrael se s takovým kultem seznámil ještě před

⁴⁴ Citováno z přeloženého článku významné židovské feministky Lynn Gottlieb. Článek je uložen na webu Dr. Dubinové. <://www.oheladom.cz/2011/preklady/lynn-gottlieb-hlas-prorokyne/>

⁴⁵ KOHEN, Abraham. *Talmud* s. 204.

vstupem do zaslíbené země na moábském území (Nu 25,1–3). Ani na půdě Palestiny nechybělo svodů a ne nadarmo se pohanská modloslužba napořád označuje jako „smilnění.“ K výbavě kenaanských božišť patřily mj. posvátné kůly zvané „ašéry“, symboly bohyně plodnosti, které nechal postavit i izraelský král Achab: „...chodil sloužit Baalovi a klaněl se mu. Postavil Baalovi oltář v Baalově domě, který vystavěl v Samaří. Achab také udělal posvátný kůl.“ (1Kr 16,31–33). Její kněžky, chrámové nevěstky, se označovaly jako *qeděšót* = zasvěcené. Jejich mužští partneři byli *qeděšim*. V těchto výrazech je možné zaslechnout hebrejské *kadoš* „svatý“. Avšak židovská idea svatosti (Lv 19,2) nesouvisela s pohlavním stykem.

Jsou známi i ženy, které jako prostitutky pobývaly u vchodu do svatyně a obcovaly s kněžími. Jejich svodu se nebránili, podle Písma, ani synové kněze Élího, kteří „obcovali se ženami konajícimi službu u vchodu do stanu setkávání“ (1S 2,22). Jiná zpráva zase hovoří o ženách, které tkaly stany na nádvoří Chrámu v Jeruzalémě pro bohyni Ašéru. Pracovaly v blízkosti „domečků lásky“, které král Jóšiáš nechal zbořit (2Kr 23).

V Izraeli byl neustále přítomen domácí pohanský bohoslužebný prvek v podobě zhotovování a uctívání sošek. Ke zbožnosti napomáhaly i posvátné pohanské háje, jeskyně, jednotlivé stromy, zejména jejich dutiny, kameny a pahorky. Tato místa většinou nesloužila k modlitbě, ale byly to příbytky bohů, kam se jim přinášela potrava a ošacení. Pozoruhodně i prorokyně Debóra pobývala pod svou palmou (Sd 4,5).

Centrem náboženského zájmu bylo i zhotovování sošek, které božstva symbolizovaly a zároveň nahrazovaly obět a to především lidskou. Tento zástupný systém byl vytvořen v Egyptě a postupně se rozšiřoval po celém Blízkém východě.⁴⁶ Biblické texty přítomnost těchto sošek dosvědčují na mnoha místech. Například Ráchel ukradla otcí sošky, ve chvíli kdy se měli spolu s Jákobem vrátit k Izákovi (Gn 31,19). Další biblickou postavou, která používala tyto sošky, byl Míka. Ten si vytvořil soukromou domácí svatyni, kde se podle kněžského vzoru těmto modlám bohoslužebně obětovalo (Sd 17,5). Při Jóšiášově reformě se pisatel zmiňuje, že byli vymíceni domácí bůžci (2Kr 24,24). O velkém zahanbení těch, kdo je vlastní a klaní se jim, hovoří žalm Ž 97,7. Zmiňuje se o nich i Izajáš (Iz 2,20; 10,11; 31,7) nebo Ezechiel, když říká: „*Toto praví*

⁴⁶ KRIVELJOV, Iosif Aronovič. *Dějiny náboženství*. Praha: Mladá fronta 1981. ss. 77-85.

Panovník Hospodin: „Zničím hnusné modly, odklidím z Memfidy bůžky, z egyptské země nevzejde už žádný kníže.“ (Ez 30,13).

Podle zákona neměly ženy povinnost se účastnit náboženských poutí. V období Chrámu měly ženy své vyhraněné místo při liturgii.⁴⁷ Po obnově druhého chrámu měly oddělené už i nádvoří. Toto dělení se zachovalo i v pozdějších dobách, kdy již existovaly synagogy.

Ženy se nepočítaly mezi právoplatné účastníky bohoslužby. Kdežto v raném období ženy většinou zpívaly při bohoslužbách, jako Mirjam (Ex 15, 20) nebo Debóra (Sd 5). Postupně v dějinách došlo k jistému uvolnění těchto tvrdých norem i v oblasti liturgie. Sice ženy nemohly veřejně sloužit bohoslužby, přesto si našly skromný liturgický prostor, který patřil pouze jim. Postupně se vyvinula domácí liturgická praxe žen, při které ženy vystupovaly jako kněží. Sloužila tomu týdenní slavnost svátku „šabat“.⁴⁸ Při slavení šabatu, měly ženy nezastupitelnou úlohu v přípravách pokrmů, ale v čase, kdy otec rodiny odcházel do synagogy, žena doma prováděla obřad rozsvěcování svící. Při tom měla zakryté oči a pronášela žehnací modlitbu. Poté symbolicky rozpínala ruce na znamení šíření světla. Samo slovo *šabat* je ženského rodu a je označováno jako „Královna“ Říkalo se: „Přichází Královna šabat! Žádná jiná Královna ještě nebývá vítána s takovými poctami, srdečnou láskou a bezelstnou, čistou radostí. Pracovní týden se sice nese ve znamení šabatu, ale samotný pátek není věnován ničemu jinému, než přípravám a posléze přijetí Královny šabat. Celý dům musí být pro ni přichystán. Na počest šabatu mají být připravena nejméně tři hlavní jídla: páteční večeře, snídaně v sobotu ráno a třetí sobotní jídlo, většinou podávané jako pozdní oběd.“⁴⁹ Žena tedy se nepodílela na běžné oslavě, ale připravovala prostředí pro příchod Boha.

⁴⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum 2010. s. 153.

⁴⁸ KUNETKA, František. *Židovský rok a jeho svátky*. Olomouc: Univezita Palackého v Olomouci 2008. s. 20.

⁴⁹ VRIES, Simon Filip, De. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad 2009. s. 58.

3 Biblické prorokyně

Prorocké texty jsou časově značně vzdálené. Pro lidskou zvědavost, která je mnohdy neukojitelná, je zjištění, že informací je dosti málo, skličující. Tato skutečnost je nanejvýš zřetelná u prorokyň, protože informace o nich jsou opravdu malého rozsahu. Tato skutečnost bude více zjevná při srovnání s jinými kulturami. Ať jsou motivy redaktorů jakékoliv, skutečností bez pochyby je, že pozornost má být upnuta na zjevujícího se Boha.

Texty, které jsou připisovány prorokyním Mirjam a Debóře sahají do nejhlubších počátků existence Izraelitů jako národa. Okolo těchto textů, jako kdyby byly pomyslným jádrem, se utvářely další texty, které popisují situace jiným způsobem.⁵⁰

Informace nejsou podány podle nějakého schématu, či kánonu, ale odkazují na hloubku Božího slova, které má moc zasahovat do různých dimenzí času, a odhalují, že Boží slovo se nebrání reliktuře, ba naopak ukazuje, že je žádoucí a nutná.

V tomto oddíle se budu zabývat prorockými texty, které se koncentrují okolo Mirjam, Debóry a Chuldy.

Na závěr pro srovnání uvedu příklady žen z jiných náboženských kultur, které svou činností připomínají prorockou činnost. Na tomto příkladu chci ukázat, že podobnost je spíše zdánlivá a dalo by se říci: „žádná“.

3.1 Mirjam

V úzkém slova smyslu je prorocké slovo Mirjam – mohlo by se uvažovat, že se o prorocké slovo nejedná – zachyceno pouze na jednom místě, na kterém je i zároveň označena jako prorokyně. Tato informace již nikde v souvislosti vystoupení Mirjam není. Je jím text Ex 15, 20–21. Dalším textem, kde se o Mirjam hovoří je kapitola 12 knihy Numeri. Tento text je jiného charakteru. Bůh se v příběhu zjevuje a hovoří s Mirjam spolu s jejími bratry. Písmo dále reflektuje setkání Mirjam s Bohem na poušti

⁵⁰ Starozákonní komentátoři k verši Ex 15,21 říkají: „Základem písně o přejití Rákosového moře je pravděpodobně krátké jásavé zvolání dochované v 15,21. Kolem tohoto textu jádra se časem vytvořilo obšírnější znění v dnešní podobě o podivuhodném zachránění Izraele před záhubou.“ In BÍČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu I*. Praha: Kalich 1991. s. 250.

v Dt 24,9 a poslední zmínka v souvislosti s proroctvím se nachází u proroka Micheáše, kde Hospodin připomíná Mirjam, která byla jeho vyvolenou prorokyní (Mi 6,4).

3.1.1 Mirjam v Ex 15,20–21

Na tomto místě je Mirjam označena jako prorokyně. K tomuto označení dochází ve chvíli vyvedení Izraelitů z Egypta. Mirjam tuto zásadní událost popsala slovy „*Zpívejte Hospodinu, neboť se slavně vyvýšil, smetl do moře koně i z jezdem*“ (Ex 15,21).

Celý text je postaven v příběhu takovým způsobem, že vytváří dojem velké liturgické slavnosti, při které společně a zároveň střídavě zpívali v čele s Mojžíšem a Mirjam muži i ženy, a sice každé uskupení zvlášť⁵¹. Zároveň se v textu pravděpodobně odráží starobylá tradice, při které ženy vítaly válečné hrdiny, kteří se vraceli z bitvy.⁵²

Jelikož Mirjam v textu nepronáší žádná prorocká slova typu ohlášení Božího výroku, text, který prozpěvuje, nese v sobě charakteristiku vyznání. Mirjam tedy vystupuje jako prorokyně a proklamuje Boží slávu způsobem svědka „víry“ Izraele. Tato skutečnost je obzvlášť výjimečná a zajímavá především z toho důvodu, že svědectví žen na Blízkém východě po dlouhá tisíciletí a staletí sahajících i do dnešních dob, neměla žádnou váhu. Zde se jedná o svědectví, na kterém „stojí víra Izraele“. A podle všeho Písmo staví Mirjam do pozice věrohodného svědka, který stojí u kořene předávání obsahu této víry.

Tato skutečnost, která je svou podstatou věci provokativní, má své vyvrcholení ve svědectví Nového zákona: první, kdo byly svědky prázdného hrobu Ježíše Nazaretského, byly ženy, které zároveň měly podat svědectví apoštolům (srov. Mt 28,1–10; Lk 24,1–10; J 20,1).

Jaké téma se tedy rozpracovává? Mirjam o Bohu zpívá, že se *slavně vyvýšil*. Oslavuje Boha jako bojovníka. Jeho síla se projevila v tom, že svrhl do moře koně i s jezdcem. Silná výpovědní hodnota je přisuzována i zmínce o vozech. Vozy měly v biblické tradici mimořádnou důležitost, byly znamením rafinovanosti (srov. Joz 11,4; 17,18; Sd 1,19; 4,15 atd.).⁵³

⁵¹ DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v bibli, ženy dnes*. Praha: Židovské muzeum v Praze 2008. s. 90.

⁵² TIŇO, Jozef. *Komentáre K Starému zákonu 3*. Trnava: Dobrá kniha 2013. s. 396.

⁵³ TIŇO, Jozef. *Komentáre*, s. 396.

Izraelci podle líčení kk. 14–15 byli bezbranní vůči egyptským vojskům. Jestliže se jedná o popis války, je důležité v tomto kontextu si všimnout, jaké zbraně Hospodin ke svému vyvýšení použil. Jak líčení kapitoly 14 tak kapitoly 15 vypráví o hněvu, který je manifestován pomocí dechu. Boží dech způsobí, jako kdyby se uprostřed moře vytvořila hráz, která zadržovala masy mořské vody.

Jistě není od věci, že na pozadí této události je možné zahlednout nějaký typ přírodní katastrofy jako je například „tsunami“. Ústup vod, který je zmíněn, je typický pro tento jev spolu s destruktivním návratem vodní masy. Toto schéma není redaktorům Bible cizím prvkem. Je možné jej zahlédnout i na jiných místech: v Ž 18,8–17 i u Debóry v Sd 5,4–5.

Před očima tedy stojí Boží jednání a přírodní katastrofa. V propojení těchto skutečností stojí vysvětlení toho, co z duchovního hlediska zvěstuje Mirjam. Bůh je vlastníkem všeho a skrze přírodní zákonitosti manifestuje svou moc.

Širší informace Mirjam nepodává. Mirjam lze chápat jako svědka *mimo-řádných* událostí, ve kterých byl v dějinách přítomen Bůh.

3.1.2 Mirjam v Nu 12

V tomto příběhu, je Mirjam potrestána Bohem. Součástí vyprávění je vzhled do této události. Hospodin mluví s Mirjam a jejím bratrem Áronem. Na konci dialogu je pouze zmínka o tom, že Hospodin vzplanul hněvem. Důsledkem tohoto hněvu byla Mirjam postižena malomocenstvím, ze kterého byla nakonec uzdravena. Vyprávění není až tak prorockým textem, jako událostí zjevení, ve kterém má Bůh hlavní roli.

Tato událost byla Izraelitům připomínána Mojžíšem před vstupem do zaslíbené země. Mojžíš ve své shrnující řeči upozorňuje ty, kdo jsou postiženi malomocenstvím, aby dbali na nařízení lévijských kněží a k tomu předkládá příklad: „*Pamatuj, co Hospodin, tvůj Bůh, učinil Mirjamě na cestě, když jste táhli z Egypta*“ (Dt 24,9).

V textu je popsán vztah proroka a Hospodina. Nejedná se o vnější, nestranné vztahy, ale text hovoří o živém Bohu, který se opravdu zjevuje a zanechává za sebou stopy, které nemusí být zrovna příjemné.

3.1.3 Mirjam v textech proroků

Zmínka o Mirjam se nachází v prorockých textech pouze u proroka Micheáše. Hospodin v tomto textu promlouvá skrze proroka a připomíná lidu severního království veliké skutky, které pro ně vykonal a přitom zmiňuje Mirjam s jejími bratry: „*Lide můj, co jsem ti udělal? Jaké potíže jsem ti působil? Odpověz mi. Vždyť jsem tě vyvedl z egyptské země, vykoupil jsem tě z domu otroctví, poslal jsem před tebou Mojžíše, Árona a Mirjam.*“ (Mi 6,3–4). Hospodin lidu připomíná, jaké dary jim dal.

3.1.4 Shrnutí

Mirjam jako prorokyně je spojována s liturgickými oslavami u příležitosti vyvedení Izraele z Egypta. Při těchto oslavách byl oslavován Bůh podle starobylých zvyklostí. Ty souvisely s válečným dobýváním území.

Proroctví jako takové z úst Mirjam nezaznívá, ale na druhou stranu je vyprávěn příběh, ve kterém se setkala s Bohem. Důsledkem tohoto setkání bylo její potrestání malomocenstvím. Tento Boží „trest“ sloužil jako výstraha pro ostatní. V tomto případě se celý příběh stává proroctvím, ve kterém promlouvá Hospodin.

3.2 Debóra

Prorocká slova, která se nacházejí ve vyprávění Sd 4 stojí na pozadí starobylé písně Sd 5. O této písni se soudí, že patří k těm nejstarším biblickým textům vůbec. Její vznik sahá pravděpodobně do doby 12. st. př. Kr. a je zajímavým a cenným zdrojem informací o dané době.⁵⁴

U Debóry je možné zaznamenat posun v pravomocích prorokyně. Jestliže Mirjam byla svědkyní, která o událostech mluvila zpětně, Debóra je představena jako klasický prorok, který přichází, aby sděloval aktuální Boží požadavky.

Příběh Debóry ukazuje odlišné schéma. Mirjam je součástí rozsáhlého vyprávění, kdežto příběh Debóry je epizodou seriálu o jednotlivých charismatických postavách z období před vznikem království. Doba je charakterizována tím, že se Izraelci dopouštěli nevěrností Hospodinu a sloužili baalům (Sd 2,11). Po nějaké době vždy lid

⁵⁴ DOUGLAS, James D. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů 2017. s. 154.

volal Hospodina a prosil o pomoc. Bůh vždy odpověděl tím, že poslal soudce, který byl zároveň zachránce (Sd 2,16). Stejným způsobem vystupuje v příběhu Debóra (Sd 4–5).

3.2.1 Obsah proroctví Sd 4–5

Bude-li se text pozorovat v té posloupnosti jak je podán redaktory, tak čtenář narazí na proročká slova nejdříve ve čtvrté kapitole (Sd 4, 6–7.9.14).

Kapitola 5 je, stejně jako Ex 15,1–19.21, oslavnou písní. Její poslední verš (v. 31) má podobu proročského textu. Jeho charakter je však značně odlišný od proroctví čtvrté kapitoly.

Společným bodem obou kapitol je vítězství nad kanaáskými vojsky chasórského krále Jabína. Vypravěč v kapitole 4 vypráví o prorokyni, která povolá Báraka a oznamuje mu Boží rozhodnutí, že povede válku proti Siserovi, který je velitelem vojsk chasórského krále (vv. 4,6–8). Vedle toho mu Debóra zároveň oznamuje, že Sísera bude zabít ženou (v. 9). Posledním proročským slovem je vybídnutí Báraka k rozhodné bitvě (v. 14). Dále se Debóra z vyprávění vytrácí a následují detaily bitvy a zabití Sísery ženou (vv. 15–24).

Píseň, kterou zpívala Debóra, je poetické vyprávění o této válce. Po obsahové stránce je text shodný, až na konec písně, kde je zmínka o matce Sísery (Sd 5,28–30).

3.2.2 Nesrovnalosti a protiklady textů

Mezi proročským textem v k. 4 a k. 5 lze nalézt rozpor. Na jedné straně je zde Boží nabídka, která nese prvky násilí a možnosti manipulace člověkem: „*Táhni hned na horu Tábor a vezmi s sebou deset tisíc mužů z Neftalíovců a Zabulónovců. Já k tobě přivedu k potoku Kíšonu velitele Jabínova vojska Siseru i jeho vozbu a jeho hlučící dav a dám ti jej do rukou.*“ (Sd 4, 6–7) a na druhé straně vyprávění které přisuzuje toto jednání čistě člověku a přírodě: „*Přišli králové a bojovali, tehdy bojovali kenaánští králové v Taanaku, při vodách megidských, stříbra se však nezmocnili. Z nebes bojovaly hvězdy, bojovaly ze svých drah se Siserou. Potok Kíšón odplavil ty krále...*“ (Sd 5,19–21).

Je možné se setkat s takovým vysvětlením, které se opírá výhradně o prokazatelnou dobovou tradici, která vysvětluje „že představa o válčícím bohu není něčím specificky izraelským. Izrael se svým způsobem podílel na všeobecně rozšířeném obrazu

starověkého Orientu o Bohu jako úspěšném válečníkovi“.⁵⁵ S tímto názorem se nedá nesouhlasit, ale doplnil bych, že určitě odráží tendence vypořádání se s tímto fenoménem.

3.2.3 Proroctví v Sd 5,31

Poslední verš k. 5 hovoří o prokletí a zaslíbení: „*Tak ať zhynou všichni tvoji nepřátelé, Hospodine! Ale ti, kdo jej milují, budou jako slunce vycházející v plné síle.*“ (v. 31). Tato bilance je v biblických textech běžná. Můžeme jí najít v Dt 30,15; Jr 17,5–8. Před člověka je postavena volba mezi láskou a nenávistí k Bohu a zároveň veliké zaslíbení v těžko pochopitelném obrazu slunce.

3.2.4 Shrnutí

Prorocké slovo Debóry lze považovat ve své původní podobě v „Debóřině písni“ jako jedno z nejstarších proroctví.

Obecně, tak jako Mirjam, pronáší proroctví v souvislosti válečných nepokojů. Její činnost je možné vnímat ještě hlouběji, když propojíme její soudcovství s prorokováním. Ve spojení těchto dvou funkcí se dostává do popředí politických zájmů sám Hospodin.

3.3 Chulda

Třetí v řadě, a poslední ze zmiňovaných prorokyní, je Chulda. Proroctví, které vyslovila je zapsáno v 2Kr 22, a jiným redaktorem v 2Pa 34. Tato prorokyně, způsobem jakým je představena, tedy způsobem, jakým vyslovovala prorocká slova je podobná podle biblistů klasickým prorokům, tedy těm, jejichž slova jsou zapsána v prorockých knihách,⁵⁶ jako jsou například Izajáš a Jeremjáš.

Celý příběh, podobně jako u Debóry, je jednou epizodou v rámci seriálu, tentokrát příběhů z období králů. Příběh se dá celkem dobře historicky popsat. Vyprávění se zastavuje u sedmnáctého krále Judska, Jóšiáše. Ten spravoval zemi v období mezi léty asi 640/39–609 př. Kr. Mezi Judskem a Asýrií existovala jistá vazba. Tato vazba byla

⁵⁵ PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly Předních proroků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2013. s. 63.

⁵⁶ HOBLÍK, Jiří. *Proroci*, s. 111.

dosti oslabená takže Jóšiáš pomalými kroky směřoval ke svobodě. Roku 633/2 př. Kr. se král přimkl k Hospodinu (srov. 2Pa 34,31–32) a zároveň odvrátil od nucené závislosti nad Asýrií a její božích. Do roku 629/8 př. Kr., kdy byl Aššurbanipal již dosti starý, se Jóšiášovi podařilo osvobodit zemi od asyrských i od přetrvávajících místních kultických zvyků (2Pa 34,3–5). K tomuto procesu došlo nejenom v Judsku, ale rozšířil se i do Izraele (2Pa 34,6).

Období náboženské reformy a politického osamostatnění bylo doprovázeno i vystoupením dalšího proroka a to Jeremjáše (Jr 1,2).

Roku 622/1 př. Kr. při práci na opravě chrámu byla nalezena „kniha Zákona“ (2Kr 22,8–10; 2Pa 34,8–18). Obvykle se předpokládá, že svitek obsahoval 5. knihu Mojžíšovu. Tato sbírka starých zákonů, která ještě více posílila tehdejší národní cítění, vedla k další politické a náboženské reformě. Na základě knihy Zákona Jóšiáš vymýtil pohanskou modloslužbu (2Kr 23,4–14), včetně falešných kněží (2Kr 23,5) a oltáře v Bét-elu (2Kr 23,15). Spolu s lidem uzavřel novou smlouvu s Hospodinem (2Kr 23,1–3; 2Pa 34,29–33).⁵⁷

Chulda, manželka Šalúma, strážce rouch (kněžských nebo královských?), žila v druhé čtvrti Jeruzaléma. Jménem krále Jóšiáše se s ní velekněz Chilkijáš, pisář Šáfan a další radili ohledně knihy Zákona, nalezené v Hospodinově domě (2Kr 22,14; 2Pa 34,22). Přijala ji jako Hospodinovo slovo a s jeho autoritou prorokovala.

3.3.1 Chulda v 2Kr 22,15–20

Proroctví se nachází paralelně ve 2Pa 34,24–28. Je součástí události nalezení Zákona. Za textem následuje popis náboženské reformy v Judsku a Izraeli (k. 23). V textu vystupují vyslanci krále a prorokyně.

Prorocký text lze rozdělit do dvou částí. V první části vv. 15–17 jsou soudem nad Judskem. Druhá část, vv. 18–20, vypráví proroctví králi.

Autor vyprávění zvolil prozaickou formu.

15–17 Chulda ohlašuje smysl výroků nalezené knihy Zákona. Obsahuje Boží slovo, které se týká judského lidu i jeho krále. Soud dolehne na Jeruzalém, protože přimkl

⁵⁷ DOUGLAS. James. D., *Nový*, s. 458.

k modloslužbě. Hospodin ohlašuje, že přivede „zlo na toto místo“ (v. 16). Hebrejské slovo *ra'* „zlo“ má svůj původ odvozený od kořene s významem „kazit“, „rozbít na kousky“ – to je být rozbitý.⁵⁸ Hospodin tedy ohlašuje, že tento stav zvrátí. Tyto hrozby nebyly něčím novým v Judsku. Tímto způsobem Hospodin hrozil již Menašemu (2Kr 21,12).

Hlavním důvodem, který Chulda uvádí je modloslužba spojená s pálením kadidla. Ustanovení této oběti bylo součástí smlouvy, kterou Hospodin uzavřel s Izraelem (srov. Ex 25,1–7).

Oběť se pálila na zlatém obětním stole, který byl postaven před archou setkávání (Ex 30,1–9). Kadidlo při oběti se míchalo s různými druhy koření nebo bylo přidáváno k mouce a oleji (Lv 2,1–2). Oběť byla zakázána k soukromým účelům (Ex 30,34–38). Kadidlo se používalo k posvěcení (Nu 16,7) a zneužití této oběti se trestalo smrtí (Lv 10,1).

Kadidlo však bylo součástí i zakázaných modlářských bohoslužeb. Používalo se při lidských obětech (Lv 26,27–30; 2Pa 28,3).

18–20 Král bude omilostněn jen proto, že se pokořil před Hospodinem a snaží se jít po jeho cestě. Zkáza Jeruzaléma je odložena, ale proroctví je především výstrahou pro budoucí pokolení.⁵⁹

3.3.2 Shrnutí

Jošiáš posílá skupinu, dotazovat se Hospodina. Spojitost mezi trůnem a proroky je možné v Písmu zaznamenat v hojně míře. Stejným způsobem jakým král vyslal družinu k Chuldě, tak stejným způsobem je vyslána družina k Izajášovi (2Kr 19,1–7.20; 20,1–7). V příbězích o králi Davidovi je popsáno, jak pravidelně ke králi přichází prorok Nátan. Jednou jde ke králi s příznivým proroctvím, podruhé s nelitostným soudem nad hříchem, kterého se David dopustil (srov. 2S 7,1–17; 2S 12,1–12).

⁵⁸ DOUGLAS. James. D., *Nový*, s. 1151.

⁵⁹ BIČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu II*. Kostelních Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1996. s. 507.

Chulda ohlašuje přicházející zlo, jako soud nad zřůdností modloslužby. Zároveň ohlašuje možnost odvrácení přicházející zkázy uznáním Boha jako opravdového partnera.

3.4 Čarodějnice z Én-dóru

Jako kontrast nebo protiklad proti prorokyním stojí v Písmu příběh vědmy, či čarodějnice, která se zabývala vyvoláváním duchů zemřelých (srov. 1S 28, 3– 25). Tento fakt byl podle odborníků nepopíratelným dědictvím, kterého se Izraelité s určitou mírou vzrušení ujali bez problémů. Lid tyto zkušenosti vyhledával. Jednalo se o určitý typ zbožnosti, který pocházel od okolních národů.⁶⁰

3.5 Další prorocké tradice

V náboženských dějinách se dochovaly prorocké spisy, které byly přisuzovány věštkyním. Tyto ženy byly nazývány *Sibyly*. Jejich autorita byla zřejmě dosti značná, protože inspirace věštkyň přešla do židovské i křesťanské tradice. Jejich věštba byla akceptována a orákula byla písemně zaznamenána, ale nebyla nikdy kanonizována tak jako u biblických proroků a prorokyň.

Z období od 5. století př. Kr. se těšily oblibě sbírky věštev kolujících pod jmény *Bakis* a *Sibyla*. Za nimi se skrývají legendární postavy, které byly spojovány s konkrétními osobami. Postava *Sibyly* byla adaptována v judaismu i v křesťanství. Práce těchto věštkyň, především v judaistickém prostředí, navázala na nový teologický směr *apokalyptiky*. Ta se od profétie lišila tím, že se soustředila na odkrývání časových tajemství. Apokalyptika se objevila až s perským vlivem.⁶¹

Sibyly byly propagátorkami monoteismu tváří v tvář poslednímu soudu. S různými lokalitami se spojovaly různé *Sibyly*. Jejich počet kolísá od jedné po deset: perská (babylonská, „Sabbe Hebrejů“); libyjská; delfská (Pythia); erythrejská z Iónie; samská z ostrova v Egejském moři, kymská z řecké kolonie Kymé / Cumae poblíž Neapole; helléspontská z maloasijského města Dardania; frýžská; tiburtinská z dnešního Tivoli.

⁶⁰ RATZINGER, Joseph. *Eschatologie smrt a věčný život*. Brno: Barrister a Principal 2017. s. 58.

⁶¹ HOBLÍK, Jiří. *Prorok*, ss. 212-213.

Pozdější středověk jich znal dvanáct.⁶² Podle jedné z pověstí *Sibyla kymská* prodala poslednímu římskému králi Tarquiniovi (zemřel 495 př. Kr.) tři knihy věštb psaných řecky. S jejich pomocí senát vydával závažná rozhodnutí náboženského charakteru. Tyto sbírky shořely v roce 83 př. Kr. při požáru Jupiterova chrámu na Kapitolu a byly nahrazeny novou sbírkou. Sbírkou došly i adaptace v křesťanské tradici. Zprávy jsou od Klementa Alexandrijského (*Strómateis* I,108.3). Klement dokonce potvrzuje obecnou platnost evangelia poukazem na Sibyliny knihy: „Vezmi si řecké knihy, čti Sibylu, jak se v ní říká, že Bůh je jeden, a jak je tam popsána budoucnost.“ (*Strómateis* 6,5).

Se *Sibylou* je spojováno dotazování císaře Augusta, zda má být uctíván jako bůh. Zatímco z pohanských sbírek se dochovaly pouze zlomky, z židovského a křesťanského prostředí se dochovalo 14 knih v rozmezí 2. st. př. Kr. až 7. st. po Kr., z nichž 3. a 5. kniha mají nekřesťanský původ.

Oproti pohanským věštbám, které byly spíše v rozsahu krátkých vět, jsou prorocké texty Sibyl v rozsahu souvislých textů. Svou činností se prokázaly jako specializované odbornice, které používaly pro navození autentičnosti techniku *vaticinium ex eventu* (věštění toho, co se už stalo). Doba vzniku se kladla hluboko do minulosti a tím se u čtenářů docílilo důvěryhodnosti. Tato technika je právě příznačná pro již zmíněný žánr apokalyptiky. Knihy spojují prvky starozákonního proctví, apokalyptiky a mantiky.⁶³

3.6 Ženy ve službě bohů v okolních národech

Autentický obraz biblických prorokyn bude ještě zřetelnější, když jejich činnost srovnáme s konkurenčním prostředím ostatních národů a to především se ženami.

V syrské oblasti o prorokyních nic nevíme, jsou známy spíše ženy, které se zasvětily službě bohům a bohyním v chrámech nebo byly potulnými vědmami. Chránový personál, ať se jednalo o muže nebo ženy, byl uspořádán hierarchicky. Ženy se dělily na tři kategorie: velekněžky, kněžky a hieroduly. Všechny byly služebnicemi chrámů.

⁶² HOBLÍK, Jiří. *Prorok*, s. 244.

⁶³ SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti I*. Praha: Vyšehrad. ss. 290-295.

Mezi základní úkony chrámového personálu bylo starat se o boží přítomnost, kterou zpřítomňovala různá zobrazení. Božstvo bylo v zásadě přítomné, jestliže vykazovalo určité specifické rysy. Peče o ně byla kanonizována tradicí jednotlivých chrámů.⁶⁴

Velekněžky se pro svůj vztah k bohům mnohdy těšily větší úcty nežli manželky panovníků. O jejich volbě nerozhodovala světská moc, ale orákulum. Božstvo rozhodlo a jejich vůle byla zřejmá skrze stav vnitřností obětovaných zvířat, především jater. Jejich kultovní moc byla zásadní. Společnost před bohem zastupoval král a jeho partnerkou nebyla královská manželka, ale velekněžka. Jejich úkol byl dvojitý: před bohem zastupovali lid a opačně před lidem bohy.

Pro zajištění plodnosti domů, polí i chlévu se každoročně prováděly obřady kajícnosti, při kterých se používalo symbolického jednání, které provokovalo božstva k aktivitě. V jiném ohledu každoročně velekněžka, která zastupovala bohyni Ištaru, podstupovala posvátný sňatek *hieros gamos* s bohem na zemi (králem). Tyto úlohy plnily i velekněžky v Egyptě. Jejich titul zněl „manželka boha.“⁶⁵ Chování božského páru bylo vzorem pro ostatní lid. V 5. st. př. kr. dosvědčuje *Hérodotos*: „každá tamní žena musí jednou za život usednout v posvátném obvodu Afrodítině (=Ištarině) a souložit s cizím mužem.“⁶⁶ Chrámové komplexy byly k tomuto účelu vybaveny speciálními místnostmi.

V Egyptě měly velekněžky odlišné postavení. Od chrámového personálu se očekávala kultická čistota, která byla spojována i s hygienou. Velekněžka se s „bohem na zemi“ pohlavně nespojovala. Ona ho „očekávala“ v chrámě. Titul „boží žena“ příslušel manželkám, od kterých se očekávalo, že budou rodit boží syny.⁶⁷

Pro účely magie se v různých podobách vytvářely makety souložících postav. Ty sloužily jako amulety.

Pro velekněžky byl závazný určitý způsob asketického života. Směly se sice vdát, ale nesměly mít potomky. Nesměla být znesvěcena její čest například návštěvou hostinců. V případě překročení zákonů jim hrozil i trest upálení.

⁶⁴ OPPENHEIM, A. Leo. *Starověká*, s. 141.

⁶⁵ STROUHAL, Evžen. *Život starých egyptanů*. Praha: Panorama 1989. 272 s.

⁶⁶ BIČ, Miloš. *Při řekách*, ss. 196-197.

⁶⁷ BIČ, Miloš. *V zemi sfing*, ss. 156-157.

Mimo Egypt měly kněžky v kultu širokou škálu označení: *étnum*; *ištarítum*; *kadištum*; *kulmašítum*; *nadítum*; *šugítum* a *secretum*. Mezi nimi byly pravděpodobně nepřekonatelné rozdíly. Například *šugítum* se nesměly stavět na roveň *nadítum*. *Nadítum* pak nesměly mít děti, ale mohly se vdát a svému muži obstarat potomky prostřednictvím jiné ženy. Na rozdíl od velekněžek, o kterých rozhodovalo božstvo prostřednictvím orákula, kněžky byly pravděpodobně zaslíbené otcům. Na rozdíl od běžných žen měly podle zákona nárok na dědictví. Mohly i podnikat. Většinou žily v objektech, které bychom mohli přirovnat klášterům. Kněžky ze tříd *kadištum*; *kulmaništum*; *ištarítum* a *secretum* byly určeny pro chrámovou prostituci. Tyto kněžky měly právo se i provdat a jako manželky směly nosit závoj, což bylo výsadou plnoprávných žen. Nebyly tedy považovány za méněcenné.⁶⁸

Hieroduly byly zasvěcené ženy, kněžky, které jako hlavní prostředek k posvěcování a ovlivňování božstev používaly pohlavní styk. Tyto zásvětné akty je nutné odlišit od profánní prostituce, která byla pouliční a ve všech kulturách běžná. Hieroduly působily především v chrámovém prostředí. Jejich akty byly výrazem „mystické úcty k plození jako božskému aktu.“⁶⁹ Orient chápal bohy antropomorfně a nebylo problematické bohům analogicky přisuzovat lidské jednání. Bohové se dali ovlivnit, pohnout k větší plodnosti. Hieroduly pak pohlavním stykem pouze činily to, co očekávaly od božstev. Měly k tomu i vyhrazená místa v podobě pultů, na kterých při slavnostech obcovaly s muži. Kněžky zastupovaly především ženská božstva a řídily se jejich příkladem. Pro ně byly bohyně Paní. V tradici se nejednalo o jednu, ale o více těchto Paní: Inanna, Ištar, Antum. Bohyně samy byly nazývány jako *Velké nevěstky*, což ve své době nebylo pokládáno za nic potupného. Bohyně, nevěstky, byly i umělecky ztvárňovány a nejedna domácnost je uchovávala jako velice užitečnou a potřebnou součást domácnosti. Ženy od nich očekávaly pomoc a měly ovlivnit muže k otevřenosti vůči potomstvu. Sošky byly vyhotovovány v různých sexuálně explicitních pozicích jako třeba s odhaleným klínem, či prsy nebo úplně nahé.

Kněžky byly jako posvátné ženy školeny v chrámech, ty byly centry vědění. Školily se na tanečnice, zpěvačky, které tak byly potřebné při chrámových slavnostech. Ony

⁶⁸ BÍČ, Miloš. *Při řekách*, ss. 199-200.

⁶⁹ Op. cit. BÍČ, Miloš. *Při řekách*, s. 201.

samotné, jako služebnice bohyň, se těšily ve společnosti úcty. Mohly se i provdat a pro tehdejší společnost tak důležitým znamením jako bylo nošení závoje, se mohly takto strojit.

4 Závěr

Ženská prorocká větev vyrostla z náboženských tradic Předního východu. Její zrod se přesně určit nedá. Skromný počet prorokyn nelze chápat jako omezené množství, s velkou pravděpodobností působilo v dějinách Izraele mnoho dalších výjimečných žen.

Ženy na Blízkém východě, a tedy i biblické ženy, byly součástí složité kultury, která si vytvářela svou osobitost na základě náboženských kritérií. Na ženy byly kladeny postupně speciální nároky ohledně rodiny a mateřství. Některá práva jim svěřena nebyla či spíše jim byla odňata, především ta, která se týkala kultu. Prorokyně si však kultovní postavení udržely, ale v odlišném způsobu oproti kněžkám okolních národů. Tím se prorokyně značně odlišily.

Mirjam prorokovala v období nejvýznamnější události dějin Izraele, a to hned po vyjití z Egypta. De facto se žádná prorocká slova nezachovala. Pouze příběh o malomocenství v knize Numeri lze chápat ve svém celku, jako proroctví. Nasvědčují tomu i reakce, které se nacházejí na jiných místech Písma.

Mirjam je zároveň jedinou prorokyní, o které se zachovala bohatší tradice. Příběh o jejím prorockém působení, o tom, že jí Bůh poslal a skutečně daroval lidu, je součástí prorocké tradice, o které se vyprávělo v průběhu následujících dějin. Prostřednictvím písařů proroků se vyprávění o této prorokyni zafixovalo podruhé.

Debóra prorokovala ve fázi, kdy Izrael byl ve vojenském obležení a i jako soudkyně byla připravena hájit oprávněnost Božího slova. Božím slovem posloužila k formaci vojsk. Zmíněné Boží slovo se stalo spásnou odpovědí na útlak Izraele. Izrael si však útlak zavinil do značné míry sám tím, že odpadl od Hospodina. Jako prorokyně působila v centrální části země. Zvěstovala Boha, který dává lidu podíl na své moci tím, že umožnil Izraelským vojskům porazit armádu krále Jabína. Stejně jako Mirjam Boží dílo inspirovalo Debóru k uměleckému projevu.

Chuldu je možné srovnat s působením klasických proroků. U těchto proroků lze zaznamenat ohlašování Božího soudu, ale i nabídku milostivé spásy. Povstala v období sedmého století př. Kr. v situaci, kdy modloslužba pronikala všemi směry Judsko. Stejně jako u Debóry i Mirjam, její prorokování mělo politický dosah. Týkalo se celého národa.

Příběhy prorokyní nesou společné rysy v podání. Obsahy jsou značně odlišné. Jsou použity jak formy prózy, tak poetické formy.

To, že je v Písmu představeno pouze pět prorokyní neznámá, že by se provždy jednalo o konec ženské prorocké větve. Prorocká tradice prošla proměnou a opět se do popředí dostala jistá forma věštby. Že se vždy nejednalo o zavržení hodnou činnost, dosvědčuje její dlouhodobá podoba, která zasahovala do raného středověku. V hojně míře se usídlila jak v židovství, tak v křesťanství.

Ve srovnání s prorocko-věšteckými náboženskými systémy v okolních národech lze konstatovat, že biblické prorokyně se více odlišovaly od svých pohanských kolegyní. Jak určitou jednoduchostí biblického prorokování, tak jejich provázaností s kultickým chrámovým životem. Podle textů Písma, nebyla v takové míře jako u věštkyň a chrámových kněžek. Na rozdíl od prorokyní věstkyně používaly různé metody a prostředky aby bohy vyprovokovaly k činnosti. Samy se snažily proniknout do tajemství božstev a tajemství světa prostřednictvím sexuálních praktik, což můžeme u biblických prorokyní s jistotou vyloučit.

O samotné činnosti svědčí pouze malé množství textů, které ukazují na klasickou biblickou tradici. Prorokyně se projevovaly jako mluvčí Hospodina.

Jako nespornou lze označit skutečnost, že prorokyně otvírají cestu k úplnějšímu a hlubšímu poznání Boha a jeho tajemství. Svou existencí v tak odlišném prostředí jak kulturně, tak časově jsou určitě velkou inspirací pro dnešního člověka ve svém složitém a nepřehledném životním prostředí. Jistě jejich životní problémy a radosti byly dobově podmíněné, ale skutečnost zpřítomnění živého Boha je stejná a neměnná jak v jejich době, tak v současnosti.

Použité zkratky

atd. a tak dále

cca přibližně

k. kapitola

Kid. Kidušin

kk. kapitoly

kol. kolektiv

Meg. Megila

Men. Menachot

mj. mimo jiné

op. cit. v citovaném díle

s. strana

ss. strany

st. př. Kr. století před Kristem

v. verš

vv. verše

Biblické zkratky

Starý Zákon:

Knihy kanonické

Gn První Mojžíšova (Genesis)

Ex Druhá Mojžíšova (Exodus)

Lv Třetí Mojžíšova (Levitikus)

Nu Čtvrtá Mojžíšova (Numeri)

Dt Pátá Mojžíšova (Deuteronomium)

Joz Jozue
Sd Soudců
1S První Samuelova
1Kr První Královská
2Kr Druhá Královská
2Pa Druhá Paralipomenon (2. Letopisů/Kronik)
Ž Žalmy
Př Přísloví
Iz Izajáš
Jr Jeremjáš
Ez Ezechiel
Mi Micheáš

Knihy Nového zákona:

Mt Evangelium podle Matouše
L Evangelium podle Lukáše
J Evangelium podle Jana

Seznam literatury

Bible. Písmo svaté Starého a Nového Zákona. Ekumenický překlad. 16. (7. opravené) vydání, Praha: Česká biblická společnost, 2008. ISBN 978-80-85810-83-7.

BAINES, John. *Náboženství ve starém Egyptě.* Neratovice: Verbum 2009. ISBN 978-80-903920-1-4.

BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských.* Praha: Vyšehrad 1990. ISBN 80-7021-032-X.

BIČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha: Kalich 1991. ISBN 80-7017-408-0.

BIČ, Miloš a kol. *Výklady ke Starému zákonu II.* Kostelních Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1996. ISBN 80-7192-154-8.

BIČ, Miloš. *V zemi sfing a pyramid.* Praha: ISE 1993. ISBN 80-85241-49-1.

BRAND-KLINGEL, Evelin. *Starověký Babylón.* Praha: Vyšehrad 1983. ISBN 34.

COHEN, Abraham. *Talmud pro každého.* Praha: Sefer 2006. ISBN 80-85924-49-8.

DOUGLAS, James. D. *Nový biblický slovník.* Praha: Návrat domů 2017. ISBN 978-80-7255-393-8.

DUBINOVÁ, Terezie. *Ženy v bibli, ženy dnes.* Praha: Židovské muzeum v Praze. ISBN 978-80-86889-69-6.

DUFOUR, Xavier, Léon, *Slovník biblické teologie.* Velehrad: Academia, 2003. ISBN 80-200-1127-7.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení svazek I.* Praha: OIKOYMENH, 1995. ISBN 978-80-7298-288-2.

HOBLÍK, Jiří. *Proroci, jejich slova a svět.* Praha: Vyšehrad 2009. ISBN 978-80-7021-948-5.

TIŇO, Jozef. *Komentáře K Starému zákonu 3.* Trnava: Dobrá kniha 2013. ISBN 978-80-7141-766-8.

KRIVELJOV, Iosif Aronovič. *Dějiny náboženství.* Praha: Mladá fronta 1981. ISBN 31.

KUNETKA, František. *Židovský rok a jeho svátky*. Olomouc: Univezita Palackého v Olomouci 2008. ISBN 978-80-244-1983-1.

KÜNG, Hans. *Židovství*. Brno: Barrister 2016. ISBN 978-80-7485-110-0.

MIKULICOVÁ, Mlada. *Prorok jako obraz Božího syna*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0757-3.

OPPENHEIM, Adolf Leo. *Starobylá Mezopotámie*. Praha: Academia 2001. ISBN 80-200-0749-0.

PRUDKÝ, Martin. *Obtížné oddíly Předních proroků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2013. ISBN 978-80-7195-724-9.

RATZINGER, Joseph. *Eschatologie smrt a věčný život*. Brno: Barrister & Principal, 2017. ISBN 978-80-7364-060-6.

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny*. Praha: Vyšehrad 2015. ISBN 978-80-7429-541-6.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum 2010. ISBN 978-80-246-1465-5.

SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti I*. Praha: Vyšehrad 1995. ISBN 80-7021-144-X

STROUHAL, Evžen. *Život starých Egypťanů*. Praha: Panorama 1989. ISBN 41.

VRIES, Filip Simon, De. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad 2009. ISBN 978-80-7021-963-8.

WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den*. Praha: Kalich 1972.

Internetové zdroje

DUBINOVÁ, Terezie. Hlas Prorokyně. *OHEL ADOM* [online]. 2011 [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: <http://www.oheladom.cz/2011/preklady/lynn-gottlieb-hlas-prorokyne/>.